

Intercultureel werken in gedwongen kader

Onder redactie van
Jaap A. van Vliet

Intercultureel werken in gedwongen kader

Onder redactie van Jaap A. van Vliet

ISBN 978 90 8560 357 3

NUR 761

THEMA JBCC7

© 2025 Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

*'Een klein beetje Consideratie en een beetje om Anderen Denken,
dát maakt een groot verschil'*

(A.A. Milne, 2001)

Inhoudsopgave

1 Interculturele communicatie: een vergeten competentie of overgeslagen kennisdomein?	9
Jaap A. van Vliet	
2 Fundamenten en dragende muren	23
Radi Suudi en Leila Jaffar	
3 De rol van cultuur in de aanpak van eer-gerelateerd geweld	47
Janine Janssen & Wilfred Janmaat	
4 Forensische risicotaxatie en het risico op een ongelijke behandeling in een gedwongen kader	57
Laura E. van Oploo, Alexander W.A. Serné en David J. Vinkers	
1 Introductie	57
2 Methoden van risicotaxatie	58
3 De voorspellende waarde van risicotaxatie-instrumenten	60
3.1 De voorspellende waarde van risicotaxatie-instrumenten in het algemeen	60
3.2 De voorspellende waarde van risicotaxatie-instrumenten bij minderheidsgroepen	62
4 Risicotaxatie en (aan etniciteit gerelateerde) bias	63
5 Conclusie	66
5 Cultuursensitief werken: op weg naar een inclusieve forensische zorg	73
Mario H. Braakman	
1 Cross-cultureel valideren van instrumenten: psychologische testen, vragenlijsten en risicotaxaties	85
2 Het professioneel gebruik van tolken in diagnostiek en behandeling	87
3 Cultuursensitieve psychotherapie	87
4 Farmacotherapie en etniciteit	88
5 Culturele empathie in de forensische zorg	89
6 Conclusie	91

6	Werken vanuit de impasse – cultuursensitief samenwerken in de forensische transculturele psychiatrie	95
	Charlotte Clous, Soumia El fakir-El Kaddouri & Piet de Jong	
7	Straat-georiënteerde reclassenten in een hybride werkpraktijk	111
	Jeffrey Jhanjan	
8	Criminaliteit en diagnostiek van justitiabelen op de Cariben	141
	Frans Koenraadt	
1	Introductie	141
2	Leven op een klein Caribisch eiland	142
3	Het huidige landschap van criminaliteit op de Cariben	151
4	Detentie op de Cariben	154
5	Ggz op de Cariben	158
6	Forensische ggz op de Cariben	159
7	Gedragskundig onderzoek pro Justitia	163
8	Dubbele casusformulering: de culturele en de forensische casusformulering	165
	Personalia auteurs	173

Interculturele communicatie: een vergeten competentie of overgeslagen kennisdomein?

Een inleiding tot dit boek

Jaap A. van Vliet

Vreemdelingen

In 2014 werd ik, als onderzoeker bij het lectoraat Werken in Justitieel Kader van de Hogeschool Utrecht, voor het eerst in mijn loopbaan bewust en heftig geconfronteerd met het belang oog te hebben voor culturele diversiteit en interculturele communicatie in het werken in gedwongen kader. Er werd ons toen door de Dienst Terugkeer & Vertrek (de DT&V) van het ministerie van Justitie en Veiligheid gevraagd voor hen een methodiek te ontwikkelen op basis van de met en voor de reclassering geschreven methodiek ‘Werken in Gedwongen Kader’; de door hen gehanteerde werkwijze voldeed niet aan de te vervullen opdracht van de Dienst (Menger e.a., 2013). Vanuit het project Professionalisering bij de DT&V was er een veldonderzoek gehouden waaruit bleek dat deze methodiek het meest aansloot bij de DT&V, omdat deze specifiek geschikt zou zijn om vreemdelingen die niet in Nederland mogen verblijven, binnen het gedwongen kader tot deze acties te motiveren. De vreemdeling had hierin weliswaar primair een eigen verantwoordelijkheid, maar werd begeleid door de regievoerder van de DT&V, die zich richtte op een *zorgvuldig, waardig en tijdig* vertrek van de vreemdeling. De regievoerder was verantwoordelijk voor de regie op het vertrekproces van de vreemdeling. Door persoonlijk contact met de vreemdeling, onder andere door middel van vertrekgesprekken en overleg met de ketenpartners, beoordeelde de regievoerder hoe het vertrek kon worden ‘geregisseerd’. De regievoerder zou door de te ontwikkelen methodiek vertrouwd worden gemaakt met het laveren tussen het maken van contact en het uitoefenen van controle en dwang.

Een belangrijke toevoeging daarbij was dat in alle gesprekken met de ‘vreemdelingen’ interculturele factoren een rol speelden en deze factoren moesten worden geïntegreerd in de nieuwe methodiek. Mijn kennismaking en samenwerking

met onder meer Leila Jaffar en Radi Suudi in en aan dat project, waarin enkele onderzoeken werden verricht, trainingen werden uitgevoerd en een methodische handleiding werd geschreven (Dienst Terugkeer & Vertrek, 2015), hebben mij wat dit betreft veel nieuws gebracht. Het ‘veldonderzoek’ dat wij uitvoerden in diverse azc’s was onthullend en bij tijden ontluisterend (Andreas e.a., 2014).

Leila Jaffar en Radi Suudi publiceerden inmiddels in 2023 een leerboek voor professionals over interculturele communicatie (Jaffar & Suudi, 2023) en mede de hiervoor beschreven ervaringen én de publicatie van dat boek leidden tot de gedachte om een congres te organiseren over interculturele communicatie ofwel intercultureel werken in een gedwongen kader. Daarnaast vond ik dat er in de ruim vijfenveertig jaar dat ik in de forensische zorg en de reclassering werkte betrekkelijk weinig expliciete (of misschien constructieve?) aandacht is geweest voor (inter)culturele factoren in het werken binnen het gedwongen kader; ik noemde daarom mijn bijdrage aan dat congres een ‘vergeten competentie’, maar wellicht gaat het eerder om een overgeslagen kennisdomein binnen het forensische werk. Dit boek is behalve een weergave van een aantal relevante thema’s die op het congres werden besproken ook bedoeld als aanzet tot verdere verdieping van het begrip ‘cultuur’ en de impact daarvan binnen alle facetten van het werken in deze sector.

Cultuur

Cultuur is een breed begrip, dat door verschillende auteurs in dit boek zal worden gedefinieerd of nader toegelicht. Op deze plek beperk ik mij voor wat betreft deze inleiding kortweg tot verschillen die zich uiten in gebruiken, taal, uiterlijk en levenswijze en ik zal in het navolgende een paar voorbeelden geven van wat er mijns inziens in het verleden beter had gekund.

In 1973 studeerde ik af als maatschappelijk werker aan de sociale academie De Horst in Driebergen, in latere jaren de ‘rode academie’ genoemd (Van der Linde, 2005). Veel lessen waren gevuld met de methodiek sociale actie en filosofische beschouwingen over het solidariseren met mensen die slachtoffer waren van het kapitalistische systeem.

Voor mijn eerste baan als maatschappelijk werker verhuisde ik in 1973 naar Hoogezand-Sappemeer, waar veel van de opgedane kennis van pas zou kunnen komen, dacht ik. Ik ging er werken in een kleine instelling voor algemeen maatschappelijk werk. Maar ik had me niet gerealiseerd dat ik in Groningen ook een heel andere

cultuur en taal zou aantreffen dan het 'Algemeen Beschaafd Nederlands' (ABN) dat ik van huis uit en vanuit de opleiding kende.

Na mij een paar dagen te hebben ingewerkt was het mijn beurt voor het spreekuur. De vrouw die ik aantrof in de wachtkamer begon al voordat ik wat kon zeggen te praten in het Gronings, waar ik nauwelijks iets van verstond. Maar na het noteren van haar naam begon ik te begrijpen dat haar buurvrouw van de Sociale Dienst een kleurentelevisie had gekregen. En dat wilde zij ook. Dacht ik. Ik zei in mijn ABN dat ik het zou bespreken in het team en vijf minuten na de start van het contact liep ik weer het kantoor in. 'Jij bent een snelle maatschappelijk werker', kreeg ik van mijn collega's te horen. Maar wat een teleurstelling voor mijzelf! Niks sociale actie, niks te solidariseren met deze vrouw die nota bene een kleurentelevisie wilde krijgen; het kapitalisme ten top, vond ik toen!¹ Had ik toen maar op zijn minst gedacht aan een van de uitgangspunten van het maatschappelijk werk, namelijk 'beginnen waar de cliënt is', om te luisteren en om echt contact te maken, rekening te houden met haar achtergrond en haar te zien als de mens die ze was. Van interculturele communicatie was ik mij niet bewust, hoewel de verbale communicatie met Groningers in de periode daarna als vanzelf snel beter werd.

Begin jaren negentig, als leidinggevende werkend bij de reclassering in het arrondissement Arnhem, werd bedacht dat we in een project 'wat meer moesten doen aan allochtonen', zoals dat toen nog gemakshalve werd genoemd. Er werd een allochtone maatschappelijk werker van Turkse afkomst aangesteld en hij werd te werk gesteld in de unit in Nijmegen. Zijn opdracht was om zelf allochtone cliënten te helpen en daarnaast het nodige advies te geven aan reclasseringswerkers in het hele arrondissement bij rapportage en begeleiding van hun allochtone cliënten, niet alleen van Turkse afkomst dus. Een jaar na zijn aantreden was hij gedesilluseerd van het toneel verdwenen en daarmee eindigde het project zonder enige evaluatie. Niets van geleerd.

In 2002 verscheen het onderzoek 'Leren diversifiëren, Reclassering en culturele diversiteit' (Boone, 2002), uitgevoerd door Miranda Boone van de Universiteit Utrecht, dat onder meer tot doel had in beeld te brengen hoe reclasseringswerkers omgingen met cliënten uit diverse etnische groepen en welke problemen en oplossingen zij daarbij (onder)vonden.

---

1 In 1973 was een kleurentelevisie nog geen gemeengoed. Zelf bezat ik een zwart-wit toestel dat ik bij het vuilnis had meegenomen.

Kort gezegd, het bleek dat de reclassering het nogal eens liet afweten bij leden van etnische minderheden door hen tot de *te* moeilijke cliënten te rekenen vanwege taalproblemen, onbegrijpelijk gedrag, vaak gelabeld als geringe motivatie (bijvoorbeeld cliënten die wel op de juiste dag kwamen, maar op een andere tijd dan gepland). In het juist toen binnen de reclassering ingevoerde beleid van productiegericht werken en verdeling van werkzaamheden over verschillende reclasseringswerkers (scheiding tussen rapportage en toezicht) kostte dat voor velen bij de reclassering domweg te veel tijd. De vraag is of het hier ging om ongelijke behandeling in gelijke gevallen of om een heel andere situatie. In het in 2013 verschenen methodiekboek voor de reclassering is overigens in een hoofdstuk aandacht besteed aan culturele verschillen (Menger e.a., 2013, p 187-195). In de herziene uitgave van dit methodiekboek is een hoofdstuk over straatcultuursensitief werken in het digitale tijdperk toegevoegd (Bosker & Menger, 2024).

Intercultureel werken in gedwongen kader

Het gaat in dit boek over interculturele communicatie en intercultureel werken in gedwongen kader. Maar wat is dat eigenlijk, een gedwongen kader? Ik ging daarbij aanvankelijk voornamelijk uit van kaders waarin mensen geen vrije keuze hebben, maar zijn gedwongen tot contact met professionals door, bijvoorbeeld, een strafrechter. Na de opgelegde straf kunnen zij worden verplicht contact te houden met de reclassering, zich intra- of extramuraal, met meer of minder dwang, te laten behandelen aan een stoornis of te verblijven in een niet door hen gekozen begeleide woonsituatie. En dat alles met het doel bij hen maatschappelijk geaccepteerd gedrag af te dwingen of te bewerkstelligen. Dat wil zeggen dat deze burgers, al dan niet door eigen toedoen, te maken krijgen met de bemoeienis van professionals, ‘street-level bureaucrats’, die door of namens de overheid met hen in contact treden en interventies plegen die vaak diep ingrijpen in hun persoonlijke leven. Dat vraagt nogal wat van de professionals die met deze mensen in contact zijn, zeker als zij te maken krijgen met mensen met een andere culturele achtergrond en bagage dan de eigen, bekende cultuur.

Street-level bureaucrats

Lipsky definieerde in 1980 ‘street-level bureaucrats’ als medewerkers in de publieke dienstverlening die in direct contact staan met ‘het publiek’ en die tamelijk veel autonome beslissingsruimte hebben in de uitvoering van hun werk. Veel medewerkers binnen de forensische sector waren en zijn zonder meer, net als bijvoorbeeld docenten of politieagenten, ‘street-level bureaucrats’. Lipsky stelde dat de

som van de werkzaamheden van al deze uitvoerders, deze street-level bureaucrats, uiteindelijk de uitkomsten van bijvoorbeeld het onderwijs of het reclasseringswerk bepaalden, waarmee beleidsuitvoerders beleidsmakers werden, een tot dan toe vaak verwaarloosde of zelfs onopgemerkte cruciale factor bij het formuleren van beleid (Lipsky 1980, 2010). In zijn studie 'Street-level bureaucracy' (1980, 2010) geeft Lipsky voor dit organisatietype de volgende definitie:

'Public service workers who interact directly with citizens in the course of their jobs, and who have substantial discretion in the execution of their work are called street-level bureaucrats. Public service agencies that employ a significant number of street-level bureaucrats in proportion to their workforce are called street-level bureaucracies.'

In dit type organisatie staat het contact tussen de medewerker en de cliënt centraal. Daarnaast is een kenmerk dat de street-level bureaucracy de enige aanbieder van de betreffende dienst is. De street-level bureaucrat heeft tijdens de uitvoering van zijn werk altijd de verantwoordelijkheid om procedureel rechtvaardig te werken, maar ook rekening te houden met – of moet op zijn minst open staan voor de mogelijkheid van – speciale omstandigheden en kansen van iedere cliënt en hij moet deze afzonderlijk bekijken (Lipsky 2010, p.161).

Maar gezagsdragers moeten zich niet alleen procedureel, maar ook moreel verantwoorden en dit kunnen verwoorden. Een belangrijke waarde in het werk is dat rekening moet worden gehouden met belangen van anderen, zoals slachtoffers, de eigen collega's en de maatschappelijke veiligheid. Wanneer dit met elkaar op gespannen voet staat, leidt dit tot dilemma's. Vanuit het perspectief dat iedere burger recht heeft op een gelijke behandeling en beschermd moet worden tegen willekeur van overheidsoptreden levert dit binnen de werkomgeving van de street-level bureaucrat spanningen op. '*Street-level bureaucrats attempt to do a good job in some way. The job, however is in a sense impossible to do in ideal terms*' (Lipsky 2010), waarmee het dilemma van de forensische professional als gezagsdrager duidelijk wordt. Het voorgaande, de beschouwingen van Lipsky, zijn citaten uit een hoofdstuk dat ik al jaren geleden samen met mijn collega Ada Andreas schreef (Andreas & Van Vliet, 2012), maar de link met de gebrekkige interculturele competenties hebben we daarbij toen (nog) niet gelegd.

Ook voor het halen en krijgen van een voorziening waarop je domweg recht hebt (denk aan een uitkering, huurtoeslag of een studielening) zul je je moeten wenden tot een vaak ambtelijke organisatie en professionals en dat is geen gedwongen

kader zoals ik dat hiervoor bedoelde. Maar het gaat daarbij zeker wel om een afhankelijkheidsrelatie en dat is mijns inziens zowel het geval bij een gedwongen justitiële interventie alsook bij het aanvragen van een rechtmatige voorziening. Volgens Hannah Arendt is ‘...het enige recht dat voorafgaat aan alle andere rechten het recht om rechten te hebben, en dat betekent het recht om in een georganiseerde gemeenschap te leven waar meningen en handelen ertoe doen’ (Rotteveel, 2017). En dat laatste is wat velen die in een gedwongen kader worden geconfronteerd met een gezagsdrager namens de overheid, niet zullen ervaren.

Verschillen in cultuur in het algemeen zijn regelmatig aanleiding tot onbegrip, misverstanden, conflicten en miscommunicatie en zeker wanneer het gaat om professionals die werken in justitiële -strafrechtelijke of civielrechtelijke- kaders, is dat het geval.

De hierbij betrokken professionals treden vanwege hun vaak wettelijk verankerde taken in de praktijk op als gezagsdragers, street-level bureaucrats, namens de overheid, zoals hiervoor uiteengezet. Terwijl in de Grondwet is verankerd dat allen die zich in Nederland bevinden in gelijke gevallen gelijk behandeld dienen te worden, wordt dit bemoeilijkt door verschillen in cultuur die tot uiting komen in onder meer taal, kleding, gedrag, uiterlijk en levenswijze. Het is dan ook van groot belang dat deze professionals als gezagsdrager zodanig met medeburgers van elke culturele achtergrond in contact treden, communiceren en gebruikmaken van hun discretionaire ruimte, dat hen recht wordt gedaan, zoals dat in de Nederlandse wetgeving is bedoeld. Misschien, denk ik in het kader van het intercultureel werken, moet je in een aantal gevallen mensen *ongelijk* behandelen om tot *gelijke* uitkomsten te komen.² Illustratief is hier een recent onderzoek van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (WODC) van het ministerie van Justitie en Veiligheid, waarin de invloed van migratieachtergrond op uitkomsten in de Nederlandse strafrechtssketen werd onderzocht (De Jong, Leerkes & Shchetinin, 2025). In het voorwoord van het rapport worden de conclusies samengevat:

‘Dit rapport laat zien dat verdachten met een migratieachtergrond naarmate zij verder in het strafproces komen – van verdenking tot vrijheidsstraf – in toenemende mate zijn oververtegenwoordigd. Het patroon springt het meest in het oog bij minderjarige verdachten: in de politieregistratie heeft 46% van de min-

---

2 Er wordt in dit verband nogal eens gesproken over ‘positieve discriminatie’. Maar mijns inziens heeft deze omschrijving een te negatieve connotatie; het gaat niet om discriminatie, maar om het bieden van gelijke kansen aan mensen die een ongelijke startpositie hebben. Bezuinigingen onder meer op de sociale advocatuur zijn mijns inziens in dit verband uiterst schadelijk.

derjarige verdachten een migratieachtergrond; dit stijgt naar 67% van de minderjarige verdachten aan wie de rechter een gevangenisstraf oplegt. Het onderzoek laat op basis van verklarende kwantitatieve analyses zien dat deze toename onder zowel minderjarige als volwassen verdachten niet volledig te verklaren is door het aantal of type geregistreerde misdrijven. Daarnaast signaleert het onderzoek dat er in de strafrechtketen bredere selectiviteit plaatsvindt op basis van sociaaleconomische factoren, zoals inkomen en opleidingsniveau. Hiermee bevestigt het onderzoek eerdere aanwijzingen uit de literatuur dat een deel van de oververtegenwoordiging van groepen met een migratieachtergrond in Nederlandse gevangenissen te wijten is aan selectieprocessen nadat personen met het justitiële systeem in aanraking zijn gekomen.'

In het rapport wordt in dit verband gesproken van 'cumulatieve oververtegenwoordiging'. De Jong, een van de onderzoekers, plaatste naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek in een interview met de *NRC* van 19 juni 2025 de opmerking:

'De rechtspraak is gestoeld op het principe van gelijke behandeling en gelijke uitkomsten in gelijke gevallen. Op basis van deze bevindingen zijn daar kanttekeningen bij te plaatsen.'

De ander werkelijk doorgronden

In zijn productie *Once Again... (Statues Never Die)* uit 2020, onderzoekt de Britse kunstenaar Sir Isaac Julien het verzamelen, tentoonstellen, maar ook de betekenis van de Afrikaanse beeldcultuur in westerse kunstmusea (Julien, 2023). Over de Afrikaanse beelden wordt veelal gesproken in termen als 'primitief' en 'exotisch', maar desondanks zijn ze gewild en duur. Is het verzamelen, tentoonstellen, interpreteren en het zich toe-eigenen van deze zogenaamde 'exotische' kunst in westerse musea eigenlijk wel relevant, vraagt Julien zich af. Het gaat daarbij, zo interpreteer ik zijn werk, om vaak in kleinerende bewoordingen vanuit dominante westerse/West-Europese opvattingen spreken over andere culturen en uitingen daarvan. En waarom niet elke cultuur als volwaardig erkennen en daar laten waar hij thuishoort?

In een recent artikel van Mark Blaise over de tot dan toe voor mij onbekende Franse scheepsarts en postuum beroemd geworden auteur Victor Segalen (Blaise, 2023a, p. 26), die leefde van 1878-1919 en die vooral in Azië actief was, las ik over de wijze